

## RAAMATUTE RETSENSIOONID, UUDIS- JA UNUSTAMATA KIRJANDUS

Ü. Oll. SÖÖDAD. Tln., "Valgus", 1993. - 151 lk.

Põllumajanduslik kirjandus sai ilusa täienduse esimese eesti keeles ilmunud spetsiaalse söötasid käsitleva raamatu näol. Seni on eestikeelne söötade iseloomustus piirdunud ainult teatud peatükkidega söötmissõpetuse õpikutes. Erinevate söötade iseloomustus on antud kaheteistkümnes peatükis ja neile lisanduvast söötade vitamiinide sisaldust käsitlevas lisas.

Rohusöötade (lk. 7...56) iseloomustus antakse liigendatuna kuueks alapeatükiks - haljassöödad, hein, rohukuivised, silosöödad, rohufraktsioonsöödad, rohusöötade toiteväärtuse tabelid. Põhusöötasid (lk. 57...64) kirjeldatakse samuti kuues alapeatükis - põhk, aganad, maisitõlvikute südamikud, päevalillekorvikud ja päevalilleseemnekestad, leelistega töödeldud põhk, põhusöötade söödaväärtuse tabelid. Mugul- ja juurvilja peatükk (lk. 64...73) sisaldab ülevaate kartuli, maapirni, kassaava juurmugulate ja juurviljade (peedid, söödakaalikas, naeris, porgand, mugul- ja juurvilja söödaväärtuse tabelid) kohta.

Tööstuslike kõrvalsaaduste peatükk (lk. 73...81) on liigendatud neljateistkümneks alapeatükiks - praak, õlleraba, linnaseidud, õllepärm, suhkrupeedi difusioonlõigud, melass söödasaahkur, suhkrupeedi rikastatud difusioonlõigud, kartulipulp, maisipulp, tööstuslike kõrvalsaaduste söödaväärtuse tabelid.

Tera- ja kaunviljadest ning nende jahvatussaadustest (lk. 81...94) annavad ülevaate teraviljade (kaer, oder, nisu, rukis, mais, sorgo, hirss, tatar, tritikale), kaunviljade (hernes, suvivikk, põlduba, lupiin, sojauba, lääts), segavilja, vilise, konservitud teravilja, tera- ja kaunvilja ning nende jahvatussaaduste söödaväärtuse tabelite alapeatükid.

Õlitaime seemneid ja neist valmistatud söötasid (lk. 95...106) tutvustatakse kümnes alapeatükis, mis käsitlevad päevalilleseemneid, -kooki ja -srotti, puuvillaseemneid ja -srotti, sojasrotti, maapähklikooki ja -srotti, linaseemneid, -kooki ja -srotti, kanepiseemneid, -kooki ja -srotti, rapsiseemneid, -kooki ja -srotti, teisi kooke ja srotte, soapstoki, õlitaime seemneid ja neist valmistatud kooke ja srotte, eraldi on toodud vastavad söödaväärtuse tabelid.

Loomsed söödad (piim, kala- ja lihasöödad) ja nende toiteväärtus leiavad käsitluse lk. 107...115. Mikroobsed söödad ja nende keemiline koostis, söötühikuline toiteväärtus ja energiasisaldus saavad iseloomustuse lk. 115...120. Mineraalsöötade tutvustus esitatakse lk. 120...125.

Jäätmesöödad on kirjeldatud lk. 125...126. Söödalisandite peatükk (lk. 126...140) jaotub seitsmeks alapeatükiks - aminohapped, vitamiinipreparaadid, antibiootikumid, sünteetilised antibiootilised ained, ensüümid ehk fermentipreparaadid, antioksidandid ja dotergendid, premiksud.

Segajõusööda peatükk (lk. 141...144) jaotub alapeatükkideks - osa- ja täisratsiooniline segajõusööt, startersööt, täiendsööt, segajõusööda toiteväärtust iseloomustavad tabelid.

Raamatu lisas (lk. 145...149) iseloomustatakse söötade vitamiinide sisaldust.

Tekstis osundatud kirjandusallikad on toodud lk. 150...152.

Sisukorra struktuurist nähtub, et tegemist on söötade detailideni põhjaliku iseloomustusega. Käsitlemist on leidnud kõik söödad - nii need, mida kasvatatakse või toodetakse meie oma vabariigis, kui ka need, mis olid või millised võiksid olla meil kasutamisel impordi vahendusel. Söötade keemilise koostise ja toiteväärtuse arvulised andmed on käesolevas esitatud väljavõtetena, võrreldes Ü. Olli ja A. Ilusa poolt koostatud raamatuga "Söötade keemilise koostise ja toiteväärtuse tabelid", Tln. 1974, kuid seejuures juba täiendatult uuemate andmetega.

Raamatu lugemisel tekkisid ka mõned küsimused ja märkused. Miks on näiteks rohusöötasid iseloomustatud toiteväärtuse tabelitega, samas aga põhusöötasid iseloomustatakse söödaväärtuse tabelite esitamisega? Söödaks kahjuliku toimega rohundite

esindajana on nimetatud koerapöörirohtu. Selle asemel võinuks nimetada suurema esinemissagedusega tulikaid ja osjasid. Tabelis 38 on toodud andmed mitmesuguste õlitaime seemnetest valmistatud kookide ja srottide kohta. Antud tabeli pealkiri eeldaks aga selles tabelis samade näitajate esitamist ka vastavate taimede seemnete kohta. Antibiootikumide produtsentide esmakordsel esitamisel võinuks nende perekonnanimi täielikult välja kirjutada (näiteks *Streptomyces aureofaciens*) ja hiljem siis juba lühendina (*Str. aureofaciens*). Trükitehniliselt vigadena on sisse jäänud *soladiniin* ja *kapsarohi*, peaks olema aga *solanidiin* ja *kapsasrohi*. Võib arvata ka, et praegune neljas peatükk (tööstuslikud kõrvalsaadused) oleks sobinud esitada vahetult loomsete söötade peatüki ette, s.o kuuenda peatükina.

Ilmunud raamatus toodud erinevate söötade põhjalik tutvustus ja nende baasil söödaraatsioonide koostamise võimalus on vajalik nii neile, kellel ees veel eksam, kui ka neile, kellel juba pikemat aega taskus spetsialistidiplom. Kahtlemata vajavad seda raamatut veel ka meie uustalunikud. Eriti viimastel on nähtavasti ebapiisavalt olnud võimalusi sellealase vajaliku teabe hankimiseks. Mille muuga saaks seletada asjaolu, et võõrkeelse konsultatsiooni tagajärjel on meie talunikul kujunenud sorgo kasvatamise vaimustus. Retsenseeritava raamatu lugemine toimiks siin kahtlemata hädavajaliku ravimina nii sorgo kui teiste selletaoliste uute kultuuride kasvatamise vastu.

Kokkuvõttena peab ütleva, et ilmunud raamat on sisutihe. esitatu on süsteemne. Tekst on suurte kogemustega autori poolt ladusalt kirja pandud. Arvestades seda, et antud raamat jääb käibesse pikemaks ajaks, ja et seda mitte alati ei avata kirjutuslaual, soovinuks talle kõvemaid kaasi ja "pehmemat" hinda, et viimasega teha ta kättesaadavamaks neile, kel kroone vähe.

K. Annuk

## VÄÄRTUSLIK AIANDUSRAAMAT

Möödunud aastal (1993) andis kirjastus "Valgus" välja aiandusteadlase Elsa Kuke raamatu "Aastaring koduaias" (376 lk.), mille esimene osa "Oma aed" (69 lk.) käsitleb aianduse üldküsimusi, kus antakse ülevaade aia rajamisest, aiast ja selle parandamisvõimalustest, sortidest, istikute kasvatamisest jne., ning teises osas "Aiatööde aastaring" (198 lk.) vaadeldakse eri kuudel tehtavaid aiatöid.

See on aiandushuvilistele, peamiselt amatööraednikele ja koduaedade rajajatele, suurt rõõmu valmistav raamat, milles autor annab lugejale rohkesti teadmisi ja kogemusi oma rikkalikust aiandusvaramust. Teos on kirjutatud algajale aednikule hästi kergesti arusaadavas ja loetavas sõnastuses. Selle kohta kirjutab autor: "Kirjapandu baseerub paljuski autori isiklikel kogemustel, mille täiendavat teavet on kogutud kirjandusallikatest, teiste aiapidajate arvamustest ja kogemustest. Kirjutamisel on püütud vältida "akadeemilist hoiakut" ja kasutatud harilikku argikeelt, mis peaks esitatu vastuvõtmist lihtsustama."

Omapärane ja seni ilmunud aiandusõpikutega võrreldes erinev on see, et raamatu teises osas käsitletakse kõiki aias tehtavaid töid aastaringiselt kuude lõikes. Sellist õpetust me üldiselt viimase aja aiandusraamatutest ei leia. Ainult esimeses eestikeelses aiandusraamatus, mis F. D. Lenzi poolt läti keelest tõlgituna ilmus Tartus peaaegu 200 aastat tagasi, 1796 - "Aija-Kalender kummast kik Kärnerit woiwa õppida mis tö egga kuu ajal sünnip tehha" -, käsitletakse lõunaesti murdes aiatööde aastaringset järjestust.

Teose esimeses osas kirjutab Elsa Kukk õigustatult, et "aiapidamise edu suurim saladus peitub kutsumusega aednikus, kes elava huvi ja tugeva tahtega asja alustab ning küllaldase osa oma mõistusest, südamesoojusest ja ihurammust järjepidevalt aiandusele pühendab".

Elukogenuna kirjutab raamatu autor, et "teatavasti vajab inimorganism enda vormis hoidmiseks mõõdukat füüsilise töö koormust, mille saamiseks pakub suurepärasid võimalusi just aiatöö. Eriti teretulnud on see töö lau- ja masinatagustele töötajatele, kellele aktiivne

puhkus vabas looduses ja värskes õhus on hädavajalik. Vahetu kontakt maaga, taimedega ja kõige aia juurde kuuluvaga värskendab vaimu, karastab keha ja aitab maandada närvipingeid. On ju aiapidamise aluseks loov töö (aiakujundus, istutusmaterjali valik, selle omavaheline sobitamine jne.), mis pakub eneseteostusvõimalusi nii kehale kui vaimule, nii kätele kui ajule. Saadud loomisrõõm ja esteetilised naudingud tugevdavad tervist, parandavad enesetunnet ja tasakaalustavad kõrvalekaldeid loomulikust olekust. Oma aias ei käsuta ega kamanda inimest keegi peale aiasunduse enda. Aga see on ometi hea sundus, mis on päripidine tegija tahtmiste ja eesmärkidega.”

Kuid aed pakub suurepäraseid võimalusi ka lastele arenguks, tegutsemiseks ja looduse tundmaõppimiseks. “Oma peenrajupp, põõsas ja puu varajases nooruses aitab luua otsesideme maaga, elava loodusega, aitab kujundada noore inimese mõistvat ja lugupidavat suhtumist maasse ja töösse ning ellu üldse, aidates ehk maatööle nii vajalikke kätepaaregi juurde anda,” ütleb raamatu autor.

Suureks abiks ja meeldetuletuseks, eriti algajale aednikule, on aianduses tehtavate tööde jaotamine aastaringselt üksikutele kuudele, mille eest tuleb kiidusõnu ütelda Elsa Kukele.

Jaauanuaris on viljapuude puhkeperiood, kuid nad võivad siis ka külma ja eriti talvise põua tõttu, kui muld on sügavalt külmunud ja juured ei saa mullast vett vajalikul määral kätte, hukkuda. Kui sellised tööd, nagu tüvede kinnimähkimine ja valgendamine, on tehtud juba sügisel, siis soovib autor jaanuarikuul nende tüvede ümber kuhjata lund (eriti luuviljalistele), kuid seejuures tuleb silmas pidada, et võraalune maapind ei jääks lumest paljaks. Samuti on nooremate viljapuude tüvesid vaja kaitsta jäneste ja hiirte eest (tüvede ümber panna kuuseoksad, jõupaber jne.). Ei või unustada ka aedniku abiliste, lindude toitmist.

Veebruaris on temperatuuri ööpäevane kõikumine märksa suurem ning tüvedele ja jämedamatele okstele külmalõhede ja -laikude tekke vältimiseks on nende kaitsmine (kuuseoksad, jõupaber, valgendamine jt.) eriti vajalik, kui seda juba varem pole tehtud. Samas antakse autori poolt vajalikke selgitusi inimeste tervisliku toidu kohta ning köögiviljade sobivamate liikide ja sortide valikust. Vajalikke õpetusi jagatakse siin ka mitme lilleliigi, nagu maikellukeste, nartsisside ja tulpide ajatamiseks toas aknalaual.

Märtsis on ilmad juba märksa kevadisemad ja siis võib teha viljapuude võrade harvendust. Autor õpetab seda suure põhjalikkusega, selgitades seejuures ka viljaokste tüüpe. Selle kuu keskpaigas tehakse ka tomatiseemne külvi. Autori kogemustel saadakse kõige kindlamini terve tomatiseemne seda ise koduaias kasvatades. Märtsikuu keskel külvatud tomatiseemnest tärganud taimed on selle kuu lõpupäevadeks pikeerimisküpsed. Sellel kuul soovitatakse teha kindlaks ka väetisevajadus ning väetised kohale tuua. Samuti varume vajalikud taimekaitsevahendid.

Aprillis on sobiv aeg nii viljapuude kui ka marjapõõsaste harvenduslõikuseks, mida autor õpetab suure põhjalikkusega. Siin antakse ka juhiseid taimede kasvatamiseks lavades ning kurgitaimede kasvatamiseks toatingimustes. Samuti on nüüd õige aeg roosipõõsaste talvekattest vabastamiseks ja lillepeenarde korraldamiseks.

Mais võib veel õunapuid pookida, milleks siin antakse autori poolt vajalikke selgitusi. Ka toimub nüüd marjapõõsaste hooldamine ning tomatitaimede kilemajja istutamine. Paras aeg on ka köögiviljamaa harimiseks ja väetamiseks ning seemnekülviks. Oma kogemuste kohaselt räägitakse paljude püsilillede ümberistutuse vajadusest ning näidatakse, kuidas seda tuleb teha.

Juunis soovitatakse teha viljapuude sügavväetamist ja kahjurite tõrjet. Kuid kuival ajal tuleb peale köögiviljade kasta ka marjapõõsaid (eriti vaarikaistandust), millega koos võib anda väetisi. Köögivilja on parem kasta õhtul ning nendelt peab umbrohtu hävitama pidevalt. Siin õpetab autor ka komposti tegemist ning muru hooldamist. Ka lilletaimed ootavad istutamist.

Juulis võib okste allapainutamise ja noori õunapuid sundida varasemale viljumisele ja saagikandmisele. Tutvustatakse maasikapeenarde kaitsmist lindude eest võrkudega ning maasikate koristamist. Juulis toimub ka vaarikate korjamine ja vaarikaistanduse hooldamine. Käsitletakse köögivilja hooldamist ja saagi valikulist koristamist (sibulapealsed, piparmünt

jt.). Ka tulbi- ja nartsissisibulad vajavad mullast väljakaevamist ja kuivatamist ning sibulate suuruse alusel sortimist.

Augustis on tähtsamateks töödeks viljapuude toestamine ning varavalmivate ploomide ja õunte saagi koristamine. Sel kuul toimub ka musta sõstra, karusmarja ja hiliste vaarikate saagi koristamine. Hekkide pügamiseks on nüüd õige aeg ja ka püsililli võib ümber istutada.

Septembri all tutvustatakse puuvilja küpsusjärke ning nende koristamiseks sobivamat aega. Samuti õpetatakse õunte puult võtmist. Sel kuul koristatakse punase sõstra marjad. Toimub marjaaia väetamine ja köögivilja koristamine. Lillesibulad (nartsissid, tulbid) istutatakse nüüd peenraste. Keldrid tuleb nii puu- kui köögivilja säilitamiseks korda seada.

Oktoobris toimub viljapuude väetamine, köögivilja koristamine ja aiamaa ümberkaevamine. Paras aeg on kompostihunniku korrastamiseks. Ettevalmistusi tehakse talviseks lillede ajatamiseks. Nüüd tuleb alustada aiatööriistade korrastamist.

Novembris on soovitatav viljapuude tüved valgendada ja roosipõõsad talvekatte alla asetada. Samas ei tohi jälle rooside katmisega kiirustada. Kui katame nad liiga varakult ja soojalt kinni, jääb karastumine puudulikuks ja talvitumine võib halveneda. Ka oma sulissõprade toitmiseks on novembris sobiv alustada.

Detsembris on aias talverahu. Nüüd on paras aeg aiandusalaste teadmiste täiendamiseks. Aastaring saab nüüd ka täis. Lõpuks kirjutab raamatu autor, et "aiaga suhtlemisel puutume kokku kahe küljega - esteetilise ja majanduslikuga, millest omakorda tulenevad mõisted ilu- ja tarbeaed. Neid ei tule vastandada, vaid lahendada tervikuna - ilu ja tulu käsikäes. Iga ese ja istik aias peaks olema ilus. Eriti tähtis on see väikeses aias, kus eriosa eraldamiseks ei jätku ruumi. Tänapäeval tuleb rääkida mitte ilu- ja tarbeaiast, vaid tarbeaia ilust. Vaatepilt peaks olema esteetiliselt nauditav igas aia osas. Näiteks sobivad hästi kokku eeskujulikult hooldatud viljapuud murus rühmiti koos ilupuude, põõsaste ja lilledega, nii et vaatepildis on raske vahet teha ilu- ja tarbeaia vahel. Ka üksikpuuna mõjub viljapuu kenasti, kui ta on korralikult kujundatud ja hooldatud. Püsililled sobivad hästi puude lähistele. Muru on tähtsaim haljaskomponent, mis seob üksikosad tervikuks ja mõjub meelirahustavalt."

Lõpuks võime kokkuvõtlikult tõdeda, et aiandusteadlane Elsa Kukk on meile andnud huvitava ja tore aiandusraamatu, kust leiab uusi teadmisi nii noor kui vana, eriti aga kodaia rajaja. Selle eest suur tänu autorile!

J. Kuum